

Secció III. Altres disposicions i actes administratius

CONSELL INSULAR DE MENORCA

4009

Acord del Consell Executiu en sessió de caràcter ordinari de 17 d'abril de 2023, relatiu a la incoació de l'expedient de declaració de les rondalles menorquines com a béns d'interès cultural immaterial de Menorca (BICIM) (exp. 2109-2023-00004)

Antecedents

1. L'article 15.1 de la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears, atorga als consells insulars la potestat de declarar en els seus territoris respectius béns d'interès cultural immaterial, i preveu que la incoació del procediment escaient correspon a l'òrgan competent de cada consell insular, que en el cas del Consell Insular de Menorca és el Consell Executiu, que ho pot fer per iniciativa del propi consell, a proposta dels òrgans consultius en matèria de patrimoni cultural immaterial o a instància d'una altra administració pública, comunitat, grup o persona.

2. El Consell Insular de Menorca, a través del seu Departament de Cultura, Educació, Joventut i Esports, l'Agència Menorca Reserva de Biosfera i l'Institut Menorquí d'Estudis, va crear, el 2018, l'Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de Menorca, en el qual les rondalles menorquines es troben inventariades amb el codi IPCIME 3/005 dins la categoria de Tradicions orals, particularitats lingüístiques i formes de comunicació.

3. Les rondalles menorquines inclouen tota una sèrie de narracions de caràcter anònim (rondalles meravelloses, rondalles d'enginy, rondalles del Bon Jesús quan anava pel món, rondalles de sant Pere, acudits, anècdotes, coverbos, catxarrits, contarelles...) transmeses oralment i popularment a Menorca de generació en generació, de trama purament imaginària però que té molt a veure amb la vida quotidiana de la gent, i creades amb la doble funció d'entretenir i alliçonar. Foren recollides pels folkloristes de principis de segle XX de boca de persones d'edat que les recordaven. Aquests folkloristes les van recopilar i les van fixar per escrit en diferents reculls, de manera que són les que han passat a considerar-se les rondalles pròpies de Menorca.

4. Consta en l'expedient l'informe de la cap del Servei de Política Lingüística i Patrimoni Cultural Immaterial del CIM, en què considera adient incoar l'expedient per declarar les llegendes de Menorca i les rondalles menorquines com a BICIM basant-se en els motius següents:

a) És un element la pràctica del qual a Menorca no es pot precisar, ja que les rondalles s'han transmès oralment des de temps immemorial. Probablement, aquesta transmissió va tenir lloc després de la incorporació de l'illa a la Corona Catalanoaragonesa arran de la conquesta d'Alfons el Liberal (1287), a través d'un procés llarguíssim d'adaptació de les històries que arribaven de Mallorca o del Principat a les característiques, a la història i a la manera de ser dels menorquins fins que van esdevenir tradicionals. Sigui com sigui, eren ben vives a cavall dels segles XIX i XX, quan els folkloristes que begueren de la Renaixença catalana van començar a recopilar-les i fixar-les en diferents suports que constitueixen majoritàriament la versió que ens ha arribat fins als nostres dies.

b) Es tracta d'un element que encara podem dir que es manté viu, especialment gràcies a la tasca dels ensenyants que les inclouen en el currículum escolar, dels narradors i les narradores de contes, i d'algunes entitats, com les biblioteques que organitzen sessions de contacontes o el Col·lectiu Folkloric Ciutadella que les ha anat recollint en diferents números de la col·lecció Quaderns de Folklore; que de moment n'han garantit la vitalitat.

c) Tot i així, arran del fenomen de la globalització, de la irrupció de les noves tecnologies, de noves formes d'oci i entreteniment, així com dels nous valors pels quals es regeix la societat actual, les rondalles menorquines veuen amenaçades la seva transmissió generacional i, per tant, la seva pervivència; per la qual cosa és aconsellable salvaguardar-les a través d'una fórmula jurídica de protecció com és la declaració de bé d'interès cultural immaterial.

5. D'acord amb l'article 15 de la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears, i mentre el Consell Insular no hagi aprovat el seu propi Reglament per a la declaració de béns d'interès cultural immaterial Menorca i béns catalogats immaterials de Menorca que ara es troba en fase d'aprovació inicial, qui ha d'incoar d'ofici la declaració és l'òrgan competent del Consell Insular respectiu, que en aquest cas és el Consell Executiu.

Atesa la proposta del conseller executiu del Departament de Cultura, Educació, Joventut i Esports,

El Consell Executiu, per unanimitat dels set membres presents (senyora Mora Humbert, senyor Maria Ballester, senyora Torrent Bagur, senyor Pastrana Hugué, senyora Gomila Carretero, senyor Juaneda Mercadal i senyora Gómez Estévez) i en votació ordinària, adopta els acords següents:

Primer. Incoar l'expedient de declaració de les rondalles de Menorca com a Bé d'Interès Cultural Immaterial de Menorca (BICIM), d'acord amb la descripció dels seus elements i característiques que es detalla en l'informe tècnic de 30 de març de 2023, que s'adjunta com a annex i forma part integrant del present acord.

De conformitat amb l'article 15.9 de la Llei 18/2019 de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears, l'acord de declaració s'haurà d'adoptar en el termini màxim de vint mesos comptat a partir de la data en què s'hagi incoat el procediment. Un cop transcorregut el termini esmentat, si no es dicta una resolució expressa, el silenci s'entendrà desestimatori i es produirà la caducitat de l'expedient.

Segon. Publicar l'acord d'incoació en el *Butlletí Oficial de les Illes Balears* i obrir un període d'informació pública de 30 dies a partir de l'endemà d'haver-se publicat perquè les persones interessades puguin presentar les al·legacions i els suggeriments que considerin oportuns.

Tercer. Notificar la incoació de l'expedient de declaració de les rondalles menorquines com a BICIM i donar-los audiència, pel mateix termini previst en el punt segon, d'una banda al Col·lectiu Folklòric Ciutadella, entitat que per la seva tasca de recerca té un vincle destacat amb ambdós béns immaterials, i per l'altra als ajuntaments de l'illa perquè n'emetin un informe previ i preceptiu d'acord amb l'article 15.2 de la Llei 18/2019 abans esmentada.

Quart. Traslladar aquests acords al Consell Assessor del Patrimoni Cultural Immaterial de les Illes Balears, a la Comissió Assessora del Patrimoni Cultural Immaterial de Menorca i a l'Institut Menorquí d'Estudis perquè, segons el que estableix l'article 15.5 de la llei esmentada, n'emetin també els corresponents informes preceptius.

Cinquè. Notificar l'acord d'incoació a la Conselleria de Fons Europeus, Universitats i Cultura del Govern de les Illes Balears i anotar-lo en el Registre de Béns d'Interès Cultural de Menorca.

ANNEX

Descripció de les rondalles menorquina com a bé d'interès cultural immaterial de Menorca (BICIM)

1. Denominació

Rondalles menorquines

2. Tipus de bé

Immaterial: Tradicions orals, particularitats lingüístiques i formes de comunicació

3. Objecte de la declaració

Constitueix l'objecte d'aquesta declaració tot el corpus rondallístic recopilat a Menorca pels folkloristes que el recolliren de la tradició oral transmesa de generació en generació. Inclou, per tant, el que coneixem com rondalles meravelloses, rondalles d'enginy, rondalles del Bon Jesús quan anava pel món, rondalles de sant Pere, acudits, anècdotes, coverbos, catxarrits o contarelles, segons la denominació donada pels diferents estudiosos de la narrativa popular menorquina, entre ells, Francesc Camps i Mercadal (Francesc d'Albranca), Andreu Ferrer i Ginard, Antoni Orfila Pons (Fila-Or), Joan F. López Casanovas i els integrants del Col·lectiu Folklòric Ciutadella.

4. Descripció general del bé

La rondalla s'ha definit com una narració fantàstica en prosa, de tradició oral i caràcter anònim, de trama purament imaginària però que té molt a veure amb la vida quotidiana de la gent, i creada amb la doble funció d'entretenir i alligonar. Per açò parlen de temes que sempre han interessat i fascinat la humanitat: l'amor, la mort, el creixement, la tendresa, la gelosia, l'astúcia, la beneiteria, l'afany d'aventura, la màgia...

En aquest tipus de relat hi intervenen uns personatges estereotipats que duen a terme una acció en un temps i un espai indeterminats; és a dir, que la trama pot passar a qualsevol part del món i en qualsevol època. Aquests personatges presenten models de conducta per imitar o rebutjar: el valent, l'enginyosa, l'enamorat, el beneit, la llesta, el just, el dolent, l'egoista...

Entenem per rondalles menorquines les que s'han transmès oralment i popularment a Menorca de generació en generació, algunes d'elles situades en un marc físic i geogràfic que és familiar a la gent de l'illa, i que foren recollides pels folkloristes de principis de segle xx de boca de persones d'edat que les recordaven. Aquests folkloristes les van recopilar i les van fixar per escrit en diferents reculls, de manera que són les que han passat a considerar-se les rondalles pròpies de Menorca.

5. Pertinences del bé

Les rondalles menorquines inclouen tota una sèrie de narracions transmeses oralment que, amb tota una sèrie d'elements comuns que els donen el caràcter de rondalla d'acord amb la definició d'aquest tipus de narrativa, es poden dividir en la tipologia següent, segons el tema, la

funció o l'estructura que presentin:

a) Rondalles meravelloses: Són narracions de caràcter fictici que contenen les peripècies d'un personatge que té com a objectiu reparar un problema causat per un agressor o per una mancança; però, per aconseguir-ho, ha de superar una sèrie d'entrebancs. En aquestes rondalles sempre hi ha la intervenció d'éssers sobrenaturals, personatges amb poders, objectes màgics o altres elements meravellosos. Són exemples d'aquest tipus de rondalles *En Pere de sa maça*, *Es falconet*, *Sa serpenta de set caps*, *En Pere de sa fava* o *Sa flor romanial*, entre moltes altres.

b) Rondalles d'enginy o de costums: En aquestes rondalles el personatge protagonista aconsegueix el seu objectiu gràcies a la seva saviesa, el seu enginy o la seva intel·ligència. Entre les més conegudes tenim *N'Espardenyeta*, *En Pere des fabiol*, *Na Ruda Menuda*, *Mestre Gelabert* o *Sa criada trapassera*.

Entre aquestes, també hem de parlar de tota una sèrie de rondalles curtes, les conegudes com acudits, contarelles, anècdotes (d'acord amb la denominació d'Andreu Ferrer Ginard), coverbos xarlatans (com els recull Francesc d'Albranca) o catxarrits (com les anomena el folklorista Antoni Orfila *Fila-Or*). Són fets que es contenen com succeïts, normalment de to humorístic, i que expliquen anècdotes de personatges, coneguts o no, d'algun poble. Andreu Ferrer els defineix així: «...s'ha inventat també fets [...] que han corregut de boca en boca i s'han presos entre el poble com a certs, i com a tals molts els contenen. Potser entre ells qualcun n'hi hagi qui com a tal se pugui admetre i que tal volta hagi succeït, però n'hi ha de tant exagerats que a la llengua es veu la tendència maliciosa de mortificar el pròxim [...] S'en contenen molts entre el poble, de tal manera que no se fa reunió familiar entre gent camperola, en que no surtin a rotlo aquestes contarelles» [manuscrit inèdit titulat «Recull de folklore menorquí», apartat B del capítol I. Novel·lística, pàgina 36]. En són exemple relats com *Es millor convit*, *Es primer relloige*, *Sa madona balladora*, *Es doctor i es criat*, *Tres qui van anar a córrer món*, *Sa criada des batle*, *S'ase qui es begué sa lluna*...

c) Faules: Els protagonistes són animals antropomorfitzats; és a dir, als quals s'atribueixen característiques humanes —com per exemple la possibilitat de parlar—, i es caracteritzen perquè totes elles acaben amb una sentència de caràcter moralitzant. Entre les faules menorquines més conegudes hi ha *Sa cabra i es cabrit*, *Sa cabreta*, *Sa rateta*...

d) Rondalles religioses: Són una sèrie de rondalles en les quals intervenen sants o personatges relacionats amb les creences religioses, normalment sant Pere i el Bon Jesús, i recreen les seves aventures per terres menorquines. En són exemples *Sant Pere i sa coca pintada*, *Sa rondalla de la Mare de Déu* o *El Bon Jesús pelegrí*, entre altres.

6. Memòria històrica del bé

No és fins al segle XX que comença la tasca de recopilació de tota la narrativa oral menorquina. Francesc Camps i Mercadal, conegut com Francesc d'Albranca, va recollir un bon grup de rondalles l'any 1911, juntament amb moltes altres expressions del folklore menorquí, i les va presentar, dins el seu treball «De la Pagesia», al concurs públic sobre folklore menorquí convocat per la Secció de Literatura i Música de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, encara que no es publicà aquella obra fins al 1918. El mateix autor explica en una nota preliminar les raons que el van dur a escriure aquell recull: «Per això, com a relíquies de l'antigor, els he anat estojant dins s'armariet de família, de sa família de Menorca pagesa. "Escriulós (me vaig dir); tal vegada no'ls-e sentiràs mai més: replegue'ls per un si a cas..."». Tot i que Camps considera que aquestes narracions són «relíquies de l'antigor», des del moment que es diu a ell mateix «escriu-los», ens deixa clar que les ha sentides d'altres persones, per la qual cosa podem afirmar que en aquell temps eren vives oralment. En aquest recull, pel que fa a rondalles, tot i que recollides en epígrafs amb altres denominacions, hi trobam:

- Entre les que anomena «Faules vulgars», destaquem algunes rondalles d'enginy o costums com: *Un errat de comptes*, *En tot hi ha maldat*, *Déu faci que ho valgui*, *Puós!*, *Conformitat*, *S'homo comanda*, *En Nespla cercant s'ase*, *Confusió de llengües*, *Engarrotar allà on va tort*, *Segons s'edat, es pecat i sa penitència*, *Premi a s'avarícia*, *Mesura plena*, *Na Marieta de Son Fe i es missatge*, *Açò és sa fèl·lera*, *Mals de cap*, *Mirar prim*, *A robar per penitència*, *Conversada*, *Fer denou de rebatuda*, *S'om*, *Qui per altre es descompassa*, *Per no voler qualcar a ses anques*, *Es primer relloige* i *Es millor convit*.
- Dintre d'aquestes mateixes faules, també hi trobam rondalles de tipus religiós com *Sa creueta des rosaris*, o algunes de les rondalles del Bon Jesús i sant Pere, com ara *Carabasses i glans*, *Descortesia* i *Es vent de proa*.
- Les que recull en l'epígraf «De la Manna», que són concretament *Es brundell de pa* i *Madò Manna*.

Al mateix concurs que va guanyar Francesc Camps es va presentar una altra obra, escrita per Andreu Ferrer Ginard amb el títol «Recull de Folklore menorquí», que va rebre l'acèssit davant la impossibilitat de premiar dues obres i pel gran coneixement i erudició que demostrava l'autor. Andreu Ferrer va néixer a Artà el 1887, però entre 1906 i 1915 va ocupar la seva primera plaça com a mestre a Migjorn Gran. Durant aquests, a part de presentar el seu treball al concurs de l'Ateneu, anys va escriure els seus llibres *Rondaies de Menorca* (dos volums) i *Cançonetes menorquines*, publicats per Editorial Nura de Ciutadella entre 1981 i 1984, i posteriorment les rondalles en versió facsímil dins la Col·lecció Jamma el 2017. Les rondalles que recull Andreu Ferrer en les seves obres són les següents: *En Pere de sa fava*, *Sa cabreta*, *Es*

Falconet, Es vell Matei i es vell Tiroril-lo, S'alfàbia de sa ventura, S'allada, N'Espardenyeta, En Pere de s'aigua, El Bon Jesús i sant Pere, Ses tres paraules de la reina, En Pere des fàbiol, Sa cabra i es cabrit, Es Ciuronet, Sa Paparreta, Es vell des doblers, Es set bandolers, S'animalet verd, Mestre Gelabert, Sa criada trapassera, Es bibiloti, En Pere de sa maça, Es tres germans i Sa jove de sa penya-marbre.

Algunes d'aquestes rondalles es van difondre a través de la revista *Llum Nova*, una de les primeres revistes en llengua catalana i que es va publicar as Migjorn Gran entre juny de 1912 i novembre de 1913, de la qual Andreu Ferrer Ginard fou un dels impulsors i col·laborador assidu.

Un altre folklorista que es va dedicar intensament a la recerca i la difusió de la cultura popular de Menorca fou Antoni Orfila Pons, que signava sota el pseudònim de Fila-Or i també conegut popularment amb el sobrenom des Capellà de Lluçà. A ell hem d'atribuir el mèrit de reunir un conjunt considerable de peces folklòriques que va salvar de l'oblit i divulgar-les a través dels seus escrits publicats a la *Página Menorquina del Bien Público*, uns escrits que signava sempre amb el pseudònim. Pel que fa a les rondalles, recollí especialment narracions imaginatives i de caire graciós, el que ell anomenava *coverbos* o *catxarritos*. Així, a la *Página Menorquina del Bien Público*, en els números publicats entre gener de 1927 i març de 1933, trobam:

a) Coverbos, anècdotes i catxarritos

- *Un gep ben fet* (15/10/1927), recollit per Fila-Or
- *Tu pitaràs* (10/12/1927), recollit per Fila-Or
- *Un rellotge petit* (14/04/1928), recollit per Fila-Or
- *Per caminar bé* (05/05/1929), recollit per Francesc Morro Pons
- *Viva mestre Biel* (23/05/1929), recollit per Francesc Morro Pons
- *És lo mateix... i no ho és* (14/08/1929), recollit per Francesc Morro Pons
- *Un disbarat com un temple* (26/09/1929), recollit per Francesc Morro Pons
- *Es barber de Fornells* (23/10/1939), recollit per Francesc Morro Pons
- *Es gra de blat* (18/12/1930), recollit per Fila-Or
- *Un dinar a Torralba* (13/08/1931), recollit per Fila-Or
- *Blic-bloc, blic-boni* (13/08/1931), recollit per Fila-Or

b) Rondalles religioses recollides per Fila-Or:

- *Sa rondalla de la mare de Déu* (26/11/1927)
- *Sa segada de sant Pere* (09/06/1928)
- *Rondalla des còssil o d'en Xec que sempre demana* (07/07/1928)
- *El Bon Jesús en forma de pelegrí* (15/07/1929)
- *Per fer ploure* (15/01/1931), recollida per F. Morro Pons
- *Sant Pere i sa coca pintada* (05/03/1931)
- *Pere, què vols? Damunt o davall?* (02/07/1931)
- *Plourà quan Déu voldrà* (21/04/1932)
- *Sa vinya del Bon Jesús* (03/03/1933)

c) Altres rondalles recollides o transcrits per Fila-Or:

- *S'alfàbia de sa ventura* (03/09/1927)
- *Sa madona balladora* (18/02/1928)
- *Sa dona botxa* (26/05/1928)
- *Sa criada des batle* (23/06/1928)
- *Sa rateta* (04/08/1928)
- *Es doctor i es criat* (03/01/1929), recollida per F. Pons Seguí
- *Sa rondalla des savi Salomó o des quatre consells* (20/06/1929)
- *Una òliba, un mussol i un sibil·lí van fer córrer un lladre* (26/09/1929)
- *Sopar, fumar i as llit, o oliagua amb titurit-pom-pom* (10/10/1929)
- *Tres qui van anar a córrer món* (16/01/1930)
- *Que hi ha mes d'abril, encara?* (07/05/1931)
- *Un mort qui no era mort* (93/12/1931)
- *Un pobre errat de comptes* (22/12/1932), una versió més llarga de la ja recollida per Francesc d'Albranca
- *Sa rondalla des caraboneret* (02/02/1933)
- *Com posaríeu foc damunt ses mans sense cremar-vos* (16/02/1933)

La versió que ens ha arribat de les rondalles de Menorca és, majoritàriament, la que van recollir aquests estudiosos, que en edicions posteriors s'han adaptat a la normativa actual des del punt de vista lingüístic. Així, els principals reculls rondallístics de què disposam actualment són els següents:

- *Folklore menorquí. De la pagesia (II)*, de Francesc d'Albranca.
- *Recull de rondalles populars menorquines*, recopilades pel Col·lectiu Folklòric de Ciutadella.
- *Rondaies de Menorca*, d'Andreu Ferrer Ginard.
- *Folklore menorquí. Un recull per a les primeres edats*, editat pel Departament de Cultura del Consell Insular de Menorca.
- *Ses rondalles de sant Pere*, recopilades per Francesc Salord Faner.

7. Descripció dels usos, les representacions, les expressions, els coneixements i les tècniques que comporta

7.1. Estructura

Les rondalles es caracteritzen per tenir una estructura narrativa tancada i molt definida, amb un inici i un desenllaç molt precisos, i hi abunden les fórmules lingüístiques fixes.

Inici

Generalment, el narrador marca l'inici amb unes paraules que ja tenen caràcter de fórmula, com un ritual. Amb aquestes fórmules la persona que crea o que narra una rondalla pretén traslladar-nos a un espai i a un temps diferents dels reals, on tot és possible. Per açò, aquestes fórmules ja presenten un toc de fantasia o d'irrealitat. Hi ha diferents fórmules d'inici («Açò era i no era...», «Heu de creure i pensar, i pensar i creure...», «Vet aquí que en aquell temps...», «L'any de la picor, quan tothom gratava...», «L'any tirurany...»), però les més recurrents que trobam en les rondalles menorquines són:

- *Açò vol dir (o açò diu) que era...*
- *Hi havia una vegada...*
- *Açò era un poble...* (o un pagès, una jove, un gerrer...)
- *Quan el bon Jesús (o sant Pere) anava pel món...*
- *Diuen (o conten) que...*

Trama

Després de la fórmula d'inici i la presentació dels personatges, les rondalles plantegen un problema i narren les estratègies i les dificultats amb què es troben els protagonistes per resoldre'l.

L'argument de les rondalles menorquines no el podem considerar patrimoni exclusiu de l'illa, ja que arreu del món es contenen rondalles que s'hi assemblen força, tot i que amb noms diferents; són, per tant versions o adaptacions sorgides per fer-les més adequades a un públic determinat, al territori menorquí i als valors predominants en la societat illenca del moment. Per açò, més que de rondalles menorquines potser podríem parlar de la versió menorquina de les rondalles.

Desenllaç

El desenllaç fa referència a la forma com es resol finalment el problema que s'ha plantejat en la trama, amb el retorn a la situació normal. També inclou la lliçó o l'ensenyança que vol transmetre la història en qüestió, generalment a través d'un raonament que fa el narrador o un dels personatges de la rondalla.

Fórmula final

Tota rondalla ha d'acabar amb una fórmula final que, com passa amb la d'inici, pren un caràcter ritual. També trobam un ampli ventall de fórmules per acabar una rondalla, les que més es repeteixen en les rondalles menorquines són aquestes:

- *I es qui no ho creu, que ho vagi a cercar.*
- *I si no són morts, encara deuen ser vius.*
- *I darrere sa porta hi ha un fus, s'ha acabat, amén Jesús.*
- *I encara viuen, si no són morts.*
- *Sa rondalla està acabada, menja-te-la torrada, i si no t'agrada, tira-la dalt sa teulada.*
- *I es qui ho trobi fat, que hi posi un poc de sal.*
- *Així com me l'han dita, així vos l'he contada; i sa rondalla està acabada.*

7.2. Característiques lingüístiques

Pel que fa al vocabulari utilitzat en qualsevol rondalla, la característica principal és que s'adequa inconscientment i de manera espontània a la competència lingüística dels oients, a fi que qui escolta o llegeix una rondalla pugui comprendre-la bé. Aquesta adequació pot tenir en compte l'edat, l'origen, el territori o el grup social a qui va dirigida la rondalla.

D'aquesta manera, en les rondalles menorquines trobam un llenguatge força col·loquial que fa servir el lèxic que utilitzam habitualment quan ens expressam oralment o que sentim normalment al carrer. Així, hi trobam les expressions, frases fetes i paraules menorquines més tradicionals (*bencenes, ensoldemà, galera, burcany, bandua, aixuixines...*), que avui dia ja estan en desús o es fan servir poc, però que tenen gran interès perquè formen part del patrimoni lingüístic català i és bo conèixer-les i recuperar-les.

D'altra banda, en les rondalles tradicionals menorquines s'usa generalment l'article salat, ja que en el seu moment els folkloristes les van recopilar directament de fonts orals, que s'expressaven en un llenguatge col·loquial i, per tant, l'article que utilitzaven era l'article salat. Així mateix, a l'hora de transcriure-les, s'optà per aquesta forma a fi de fer-les més properes i arribar a un ventall de públic més gran. Pels mateixos motius, les formes verbals que s'utilitzen en les rondalles són les formes de l'estàndard balear.

8. Identificació dels portadors i forma de transmissió

Tot i que, de forma general, podríem dir que la comunitat portadora és tota la societat menorquina que ha transmès les rondalles de generació en generació; actualment podem concretar els portadors, especialment, en els rondallaires, els contacontes i la comunitat educativa, que individualment o col·lectiva són avui dia els executants de la transmissió de les rondalles menorquines, així com els pares, les mares i els avis, alguns dels quals continuen mantenint viva la tradició d'explicar rondalles als més petits de la casa.

Pel que fa al col·lectiu de mestres de Menorca, val a dir que n'hi ha que inclouen les rondalles en la programació curricular, i fins i tot han promogut alguna publicació en què s'han adaptat les llegendes i les rondalles de Menorca per tal d'apropar-les a la població escolar, com és el cas del *Folklore menorquí, un recull per a les primeres edats*, a càrrec de l'equip de treball format per Pilar Pons, M. Llum Bosch, Assumpta Fullana, Rosa Pallàs, Francisca Pons, Manuela Domènech, Margalida Pons, Ernest Ribalaiga i Bartomeu Llompart, editat pel Consell Insular de Menorca el 1983 (1a edició) i el 2005 (2a edició).

També hem de fer referència a una entitat, el Col·lectiu Folkloric Ciutadella, que és potser la que més ha treballat per difondre i mantenir en vida la narrativa popular de Menorca, que inclou les rondalles, especialment a través de la seva col·lecció Quaderns de Folklore, alguns números de la qual estan dedicats a la recopilació de rondalles de Menorca.

9. Elements materials i immaterials vinculats al bé

Les rondalles menorquines estan estretament lligades al patrimoni lingüístic de Menorca; és a dir, a la llengua catalana en la seva varietat parlada a l'illa: llegendes, refranys, frases fetes i dites menorquines; endevinalles, etc.

Pel que fa al patrimoni material, podem parlar de les edicions antigues de les rondalles que es conserven als arxius i dels exemplars de les revistes de principis del segle xx en les quals es reproduïen i es difonien aquestes narracions: *Llum Nova*, *Revista de Menorca* i *Página Menorquina del Bien Público*, especialment.

10. Estat de conservació del bé

Les rondalles estan reproduïdes en nombrosos suports i des d'aquest punt de vista la seva transmissió i difusió estan ben encaminades; però també és cert que, en una societat en què han pres tanta embranzida les noves tecnologies de la informació i la comunicació, caldria cercar nous suports i nous mitjans per difondre i donar a conèixer les rondalles menorquines, ja que podríem dir que es troben en una situació de perill de desaparició a mitjà termini, sobretot en la mesura que no sembla que siguin vives ni conegudes per a una proporció significativa de la població.

10.1. Riscos i amenaces

El principal risc per a la pervivència de les rondalles tradicionals menorquines és el trencament de la cadena de transmissió natural que s'ha produït en els darrers anys a causa de l'evolució mateixa de la societat i el canvi de costums que ha experimentat, especialment pel que fa a les formes d'oci.

Sembla que la població encara ha sentit alguna de les rondalles tradicionals de Menorca; però moltes vegades només en coneix el títol, no el contingut, excepte en casos molt concrets com poden ser les rondalles següents: *En Pere de sa fava* (o de sa favera), *Sa cabreta*, *N'Espardenyeta*, *Sa flor romanial*, *Sa rateta*, *Sa cabra i es cabrit*, *Sa criada trapassera*... Tanmateix, el gruix de rondalles menorquines és totalment desconegut pels menorquins i les menorquines d'avui dia, especialment entre les generacions de menys de quaranta o cinquanta anys.

Així, si tradicionalment les rondalles s'explicaven en el si del grup familiar, en les vetlades, quan es reunien després de la jornada de feina o bé abans que els infants anessin a dormir, ja que no existien les alternatives amb què comptam avui dia: televisió, plataformes, tauletes, etc. Actualment encara es manté en algunes famílies el costum d'explicar un conte abans de dormir, però poques vegades són rondalles menorquines, sinó contes d'autors actuals i que tracten problemes o temes actuals. Tanmateix, sí que se n'expliquen algunes a les escoles i, més modernament, s'han estès les sessions de contacontes en les quals es narren rondalles tradicionals, però especialment contes de nova creació. El fet, doncs, que la principal difusió d'aquestes rondalles es faci a través de l'escola i de les sessions de contacontes ha provocat un relaxament de la transmissió a través de l'entorn familiar o social.

A més, la globalització actual i la irrupció de les noves tecnologies han donat com a resultat altres formes d'entreteniment que resulten més atractives als infants d'avui dia, tot i que en les edats més primerenques es manté encara la màgia d'escoltar una història explicada, ja que encara no han desenvolupat les habilitats necessàries per manipular dispositius electrònics, per exemple.

El missatge que transmeten les rondalles més tradicionals és un altre factor de risc de les rondalles, ja que sovint no s'adapten als valors pels quals es regeix la societat actual en general i les noves generacions més concretament. Per exemple, en moltes rondalles hi ha escenes de violència que avui per avui no es consideren políticament correctes (degollaments, esbudellaments, violència masclista...) i també en moltes altres les dones assumeixen un paper submís, que accepten el marit que son pare els imposa o romanen en espera que algun heroi les salvi d'alguna peripècia. Totes aquestes coses fan que sovint, en les sessions de contacontes o els mateixos progenitors, rebutgin moltes d'aquestes rondalles i no les expliquin als seus fills i filles, perquè es contradiuen amb els valors que es transmeten avui dia. Tanmateix, explicar-les, podria constituir una oportunitat per propiciar la reflexió, el diàleg i el debat arran d'alguns d'aquests valors que ja no comparteix la societat actual, contextualitzar-los, i transmetre als receptors de les rondalles actituds més d'acord amb els valors d'avui dia.

10.2. Mesures de salvaguarda

Des de l'Administració es prenen diferents mesures per difondre-les. La més estesa pot ser les sessions de contacontes que organitzen a través de les biblioteques municipals, en ocasions de festes concretes o vacances escolars, o bé en jornades concretes de salvaguarda de la cultura popular.

D'altra banda, per part de l'Administració insular es convoca cada any el Premi Francesc de Borja Moll de Rondalles, que en la primera edició (2003) incloïa dues modalitats: una de recuperació i una altra de creació de noves rondalles. Tanmateix, davant la dificultat de trobar rondalles per recuperar, ja que les persones que les coneixien per transmissió oral van desapareixent, aquest premi és actualment tan sols de rondalles de nova creació, amb la qual cosa s'ofereix als estudiants de secundària i de batxillerat l'oportunitat de posar a prova la seva capacitat creativa per inventar noves rondalles que transmetin els valors pels quals es regeixen les noves generacions (igualtat de gènere, llibertat d'opció sexual, salvaguarda del medi ambient, no violència...) o bé adaptar-ne de velles a aquests valors actuals.

Així mateix, a fi d'apropar la rondallística i també el llegendari de Menorca a aquest sector de la població en edat escolar, el Consell Insular ha editat recentment, gràcies a la col·laboració entre el Departament de Medi Ambient i Reserva de Biosfera i el Departament de Cultura, Patrimoni, Educació i Joventut, una unitat didàctica amb el títol *Rondalles i llegendes* i que forma part de la col·lecció «Quaderns Didàctics Menorca Reserva de Biosfera» (núm. 9). Aquesta unitat didàctica pretén ser un recurs tant per als alumnes com per al professorat i la població en general, ja que aporta informació sobre el concepte de patrimoni cultural immaterial, les característiques i l'estructura de les rondalles i les llegendes de Menorca, com es classifiquen, els recursos lingüístics que utilitzen, el lèxic propi de la nostra varietat dialectal, la toponímia de l'illa, la perspectiva de gènere i l'encaix de la narrativa popular en la societat actual. Se n'han editat 2.000 exemplars en paper però també es pot descarregar (com els altres quaderns didàctics), a l'apartat de publicacions de la pàgina www.menorcabiosfera.org.

Una altra mesura presa per la societat, en aquest cas per una entitat que treballa des de l'any 1979 per la salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de Menorca com és el Col·lectiu Folklòric de Ciutadella, ha estat l'edició de diferents reculls de rondalles dins la seva col·lecció «Quaderns de Folklore», tot un compendi de la cultura popular i d'arrel tradicional de l'illa. Concretament, pel que fa a les rondalles, ha publicat tres números: *Recull de rondalles populars menorquines* (1981), *Ses rondalles de sant Pere* (1999) i *Encantaments d'avui en dia* (2013). Aquest darrer, precisament, és un intent de modernitzar les rondalles tradicionals a través de versions encarregades a dotze escriptors i escriptores de Menorca que adapten alguna de les rondalles a la societat d'avui dia (*Es carro des morts*, *Sa somereta blanca*, *Es primer relloige*, *Na Catalineta i na Catalinota*, *Es millor convit i S'alfàbia de sa ventura*), algunes de les quals prenen noms nous, també més d'acord amb la situació actual.

Tanmateix, per tal d'evitar que caiguin en l'oblit davant les noves formes d'oci de la societat actual, caldria reforçar la transmissió de les rondalles menorquines. Per una banda caldria assegurar l'eficàcia dels mitjans pels quals es difonen; és a dir que hi ha gent que efectivament llegeix o escolta aquells textos i els reté. Per altra banda, caldria buscar maneres més personals de transmetre-les i que permetin garantir-ne la recepció.

En aquest sentit, a través dels webs i les xarxes de l'Administració relacionades amb el fomenta de la lectura i amb el patrimoni cultural immaterial, seria recomanable difondre les rondalles menorquines en petites càpsules en què les expliquin narradors i narradores de diferents àmbits: mestres, escriptors, polítics, gent gran, actors i actrius, contacontes, mares i pares, joves, infants, etc. Seria una manera d'implicar tota

la societat menorquina en la transmissió del seu patrimoni rondallístic i, al mateix temps, constituïria un recurs a l'abast de qualsevol que vulgui fer-ne ús ja sigui per entreteniment o com a material didàctic.

Actualment, una manera habitual de transmetre o donar a conèixer les rondalles és l'escenificació de la història que expliquen o bé les lectures dramatitzades o teatralitzades. Si bé és cert que s'inclouen sessions d'aquest tipus en la majoria d'actes promoguts per les administracions, com ara fires, jornades, diades festives especials, etc.; també es podrien organitzar programes amb la col·laboració de diferents entitats, associacions i administracions. En aquests programes la representació de les rondalles es podria combinar amb visites guiades a alguns indrets de Menorca que puguin estar relacionats o recordin l'ambient en què es desenvolupen aquestes (un lloc menorquí, un barranc, un taller antic de sabater, una església o un convent...).

Una altra manera de facilitar l'aprenentatge de les rondalles seria adaptar el missatge que transmeten als valors de la societat actual i provocar la reflexió, destacant els missatges positius i més d'acord amb la manera de pensar d'avui dia i remarcant els missatges negatius com aspectes que cal erradicar del comportament de la gent. Així es mantindria la funció alligadora que caracteritza les rondalles, però de forma adequada als valors pels quals es regeix la nostra comunitat avui dia: igualtat de gènere, no violència, respecte al medi ambient, etc.

10.3 Protecció juridicoadministrativa

— Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears

— Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de Menorca (IPCIME), codi 3/005

11. Bibliografia

- Camps Mercadal, Francesc. *Folklore menorquí. De la pagesia (I)*. Col·lecció Capcer, núm. 4. Maó: IME, 1986.
- Camps Mercadal, Francesc. *Folklore menorquí. De la pagesia (II)*. Col·lecció Capcer, núm. 6. Maó: IME, 1987.
- Col·lectiu Folklòric Ciutadella. *Recull de rondalles populars menorquines*. Quaderns de Folklore, núm. 6. Ciutadella: Col·lectiu Folklòric de Ciutadella, 1981.
- Diversos Autors. *Llibre de lectures menorquines*. Consell Insular de Menorca, 2003.
- Diversos Autors. *Página Menorquina de El Bien Público*. Edició facsímil. Maó: Ed. Menorca, 1981.
- Diversos Autors. *Premi Francesc de Borja Moll de creació i recuperació de rondalles*. Consell Insular de Menorca, 2003.
- Diversos Autors. *Encantaments d'avui en dia*. Quaderns de Folklore, núm. 99. Maó: Col·lectiu Folklòric de Ciutadella, 2013.
- Ferrer Ginard, Andreu. *Rondaies de Menorca (tom I)*. Ciutadella: Ed. Nura, 1982.
- Ferrer Ginard, Andreu. *Rondaies de Menorca (tom II)*. Ciutadella: Ed. Nura, 1984.
- Ferrer Ginard, Andreu. *Rondaies de Menorca*. Col·lecció Jamma, núm. 12. Ciutadella: Miquel À. Anglada (ed.), 2017.
- Julià i Seguí, Gabriel. *Ferrerries en el context de les llegendes i els contes populars menorquins*. Ferreries: Biblioteca Municipal, 1991.
- López Casasnovas, Joan F. «Cultura popular: narrativa de tradició oral». A: Roig Munar, F. X.; Fraga Arguimbau, P. *Natura i societat; mosaics a Menorca*. Maó: IME, 2008.
- Marquès Sintes, M. À. (ed.); Moll Benejam, A. Ll. (estudi intr.). *Llum Nova 1912-1913*. Edició facsímil. Es Migjorn Gran: Ajuntament, 2001.
- Melis Pons, Pere. *Sobre les nostres rondalles i altres mostres de literatura popular*. Menorca: Ed. Nura, 2002.
- Pons Goñalons, Pilar i altres. *Folklore menorquí. Un recull per a les primeres edats*. Col·l. Cultura d'Infància, 2. Ciutadella: Departament de Cultura del Consell Insular de Menorca, 2005.
- Salord Faner, Francesc (comp.). *Ses rondalles de sant Pere*. Quaderns de Folklore, núm. 65. Menorca: Col·lectiu Folklòric de Ciutadella, 1999.
- Vinent Barceló, Pilar (continguts). *Rondalles i llegendes*. Quaderns Didàctics de la Reserva de Biosfera, núm. 9. Consell Insular de Menorca-Departament de Medi Ambient i Reserva de Biosfera, 2022.

Maó, 26 d'abril de 2023

Per delegació de la presidenta,
El secretari del Consell Executiu

Octavi Pons Castejón
(Decret 427/2019, d'11 de juliol)
(BOIB núm. 97 de 16-7-2019)

